



TOMAS AKVINIETIS

SUMA PRIEŠ PAGONIS

TREČIOJI KNYGA. APVAIZDA. 42–45 SKYRIAI

Summa Contra Gentiles. Book III. Providence. Chapters 42–45

XLII SKYRIUS

KAD ŠIAME GYVENIME ATSKIRTŲJŲ SUBSTANCIJŲ
NEGALIME PAŽINTI TAIP, KAIP TEIGĖ ALEKSANDRAS

- [1] Kadangi Aleksandras [Afrodizijas] teigė, kad galimybių intelektas atsiranda ir suyra kaip tam tikras iš elementų susimaišymo kylantis žmogaus prigimties paruošimas, kaip apie tai rašyta antrojoje knygoje¹, ir kadangi neįmanoma, kad tokia galia pakiltų aukščiau materialių dalykų, jis teigė, kad mūsų galimybių intelektas niekada negali pasiekti atskirtųjų substancijų pažinimo, tačiau teigė, kad dar šiame gyvenime mes galime atskirtąsias substancijas pažinti.
- [2] Jis stengėsi tai parodyti šitaip. Kiekvienas, kuris savo raidoje pasiekia brandą ir galutinį savo substancijos tobulumą, pasiekia ir savo veiklos – tiek aktyviosios, tiek pasyviosios – brandumą: juk kaip veikla lydi substanciją, taip veiklos tobulumas – substancijos tobulumą; todėl gyvūnas, tapęs visiškai tobulas, gali savarankiškai judėti. Tačiau turinčiojo intelekto², kuris yra ne kas nors kita kaip veikiančiojo intelekto padarytos ir galimybių intelektualėje egzistuojančios intelektualinio pažinimo rūšys, veikla yra dvejopa: viena – daryti aktualiai pažiniu tai, kas potencialiai pažinu, ir šią funkciją turintysis intelektas atlieka veikiančiojo intelekto dėka; kita – pažinti aktualiai pažinų; mat šias dvi veiklas žmogus gali atlikti intelektiniu gebėjimu³. Vadinasi, kai turintysis intelektas pasiekia savo raidos brandą, brandą jame pasiekia ir kiekviena iš minėtų veiklų. Tačiau

| Dail. Beato Angelico

RAKTAŽODŽIAI: Tomas Akvinielis, Suma prieš pagonis, laimė, pažinimas, tikėjimas.

KEY WORDS: Thomas Aquinas, Summa Contra Gentiles, happiness, knowledge, faith.

savo raidos brandą ji pasiekia tik tada, kai gauna naujas pažinimo rūšis. Ir būtina, kad ji kada nors pasiektų savo raidos brandą, nebent jai kas nors sutrukdytų, nes jokia raida nesiekia begalybės. Todėl abi turinčiojo intelekto veiklos pasiekia savo brandą tuo, kad aktualizuoja visa, kas potencialiai pažinu, ir tai yra pirmosios veiklos branda; ir tuo, kad pažįsta visus aktualiai pažinius – tiek atskirtus, tiek neatskirtus – dalykus.

- [3] Bet kadangi, kaip jau minėta, jo požiūriu, galimybių intelektas atskirtųjų substancijų negali pažinti, tai jis mano, kad atskirtąsias substancijas mes pažinsime turinčiuoju intelektu, nes veikiantysis intelektas, kurį jis teigė esant atskirtąja substancija, taps turinčiojo intelekto ir mūsų pačių forma ir juo mes pažinsime taip, kaip dabar pažįstame galimybių intelektu. O kadangi veikiančiojo intelekto galiai priklauso daryti aktualiai pažiniu visa, kas potencialiai pažinu, ir pažinti atskirtąsias substancijas, tai dar šiame gyvenime pažinsime atskirtąsias substancijas ir visus neatskirtus pažinius dalykus.
- [4] Ir pagal šį požiūrį, tuo pažinimu, kuris gaunamas iš vaizdinių, pasiekiame atskirtųjų substancijų pažinimą, tačiau ne taip, tarsi ir patys vaizdiniai, ir tai, kas per juos pažinta, būtų atskirtųjų substancijų pažinimo priemonė, kaip, pasak anksčiau išdėstyto požiūrio⁴, yra spekuliatyviuosiuose moksluose, o tik tiek, kiek intelektinės pažinimo formos yra tam tikro mūsų pasiruošimo tokiai formai, kokia yra veikiantysis intelektas. Ir tai yra pirmas dalykas, kuriuo skiriasi tie du požiūriai.
- [5] Todėl, kai turintysis intelektas taps tobulas tomis veikiančiojo intelekto padarytomis intelektinio pažinimo formomis, pats veikiantysis intelektas, kaip jau minėta, taps mūsų forma. Ir jis jį vadina įgytuoju intelektu, apie kurį jie sako, jog Aristotelis teigė, kad jis ateina iš išorės. Taigi, nors spekuliatyvieji mokslai nėra galutinis žmogaus tobulumas, kaip buvo teigiama anksčiau išdėstyta požiūryje, tačiau jie žmogų paruošia pasiekti galutinį tobulumą. Ir tai yra antras dalykas, kuriuo tie du požiūriai skiriasi.
- [6] Trečiaip jie skiriasi tuo, kad, pasak pirmojo požiūrio, veikiančiojo intelekto pažinimas yra priežastis to, kad jis su mumis susivienija. O pasak antrojo požiūrio, yra priešingai, nes kaip tik todėl, kad jis su mumis susivienija kaip mūsų forma, pažįstame jį ir kitas atskirtąsias substancijas.
- [7] Tačiau visa tai jie sako neprotingai. Mat, pasak Aleksandro, turintysis intelektas, kaip ir galimybių intelektas, atsiranda ir suyra. Bet, pasak jo paties, amžinas negali būti atsirandančio ir suyrančio forma. Todėl jis teigia, kad atsiranda ir suyra galimybių intelektas, kuris mums prijungtas kaip forma, o neirus veikiančiąsias intelektualas yra atskirtoji substancija. Ir kadangi, pasak Aleksandro, veikiančiąsias intelektualas yra tam tikra amžina atskirtoji substancija, tai neįmanoma, kad veikiantysis intelektas taptų galimybių intelekto forma.
- [8] Be to. Intelekto forma, tiek kiek jis yra intelektas, yra pažini intelektu, kaip jutimo forma yra pažini jutimu: juk, griežtai tariant, intelektas nieko nepriima kitaip, tik intelektualiai, panašiai kaip jutimas nepriima nieko kitaip, tik jutimiš-

- kai. Tad jeigu turintysis intelektas negali pažinti veikiančiojo intelekto, tai neįmanoma, kad pastarasis būtų pirmojo forma.
- [9] Taip pat. Trejopai sakome, jog kuo nors pažįstame. Vienaip sakome, kad pažįstame intelektu, kuris yra galia, iš kurios toji veikla kyla, todėl sakoma, kad intelektas pažįsta, ir pats intelekto pažinimas tampa mūsų pažinimu. Antraip sakome, kad pažįstame intelektinio pažinimo forma. Tačiau šiuo atveju turime omeny ne tai, kad pažįsta pati forma, o tai, kad ji aktualiai tobulina pažinimo galią, panašiai kaip spalvos rūšis tobulina regėjimo galią. Trečiaip sakome, kad vieno dalyko pažinimas mums leidžia pažinti kitą.
- [10] Tad jeigu žmogus kada nors veikiančiuoju intelektu pažintų atskirtąsias substancijas, tai turėtų tai padaryti vienu iš minėtų būdų. Aišku, kad ne trečiuoju būdu, nes Aleksandras nesutinka, kad veikiantysis intelektas pažįstamas galimybių intelektu, arba turinčiuoju intelektu. Ir ne antruoju būdu, nes pažinimas intelektinio pažinimo forma priskiriamas tai intelektinei galiai, kuriai toji forma priklauso; tačiau Aleksandras nesutinka, kad galimybių intelektas, arba turintysis intelektas, pažįsta atskirtąsias substancijas; todėl negali būti taip, kad atskirtąsias substancijas veikiančiuoju intelektu pažintume taip, kaip ką nors pažįstame intelektinio pažinimo rūšimi. Bet jeigu pažintume intelektine galia, tai pats veikiančiojo intelekto pažinimas būtų žmogaus pažinimas. Tačiau to negali būti, nebent iš veikiančiojo intelekto substancijos ir žmogaus substancijos susidarytų viena savo esatimi substancija, nes neįmanoma, kad vienos substancijos veiksmas būtų kitos, esatimi skirtingos substancijos veiksmas. Todėl veikiantysis intelektas ir žmogus bus esatimi viena. Tačiau ne atsitiktine esatimi, nes tokiu atveju veikiantysis intelektas būtų ne substancija, o akcidenacija taip, kaip iš spalvos ir kūno susidaro akcidentinės esaties vienovė. Todėl reikia pasilikti prie išvados, kad veikiantysis intelektas ir žmogus sudaro vieną substancinę esatį. Vadinasi, jis yra arba žmogaus siela, arba jos dalis, o ne kokia nors atskirtoji substancija, kaip teigė Aleksandras. Todėl, remiantis Aleksandro požiūriu, negalima teigti, kad žmogus pažįsta atskirtąsias substancijas.
- [11] Toliau. Jeigu veikiantysis intelektas kada nors taptų konkretaus žmogaus forma taip, kad juo galėtų pažinti, tai tuo pačiu pagrindu jis galėtų tapti kito, taip pat pažįstančio, žmogaus forma. Taigi išeitų, kad du žmonės vienu ir tuo pačiu metu veikiančiuoju intelektu pažįsta kaip savo forma. Taip būtų todėl, kad, kaip minėta, pats veikiančiojo intelekto pažinimas būtų juo pažįstančio žmogaus pažinimas. Vadinasi, dviejų pažįstančiųjų pažinimas būtų vienas. O tai neįmanoma.
- [12] Jo samprotavimai yra visiškai niekiniai. Pirmiausia todėl, kad tobulinant kurios nors giminės atstovo raidą, būtinai tobulinama ir jo veikla, bet tik jo giminės būdu, o ne aukštesnės giminės būdu, pvz., tobulinant oro raidą, jo judėjimo raida ir užbaigtumas pasiekia aukščiausią vietą, bet ne tą, kuri priklauso ugniai. Panašiai, užbaigus turinčiojo intelekto raidą, užbaigiama ir jo veikla, kuri yra pažinimas jo paties būdu, o ne tuo, kuriuo pažįsta atskirtosios substancijos,

t.y. tuo, kuriuo galėtų pažinti atskirtąsias substancijas. Todėl, remiantis turinčiojo intelekto raida, negalima daryti išvados, kad žmogus kada nors pažins atskirtąsias substancijas.

- [13] Antra todėl, kad tobulumas priklauso tai pačiai galiai, kuriai priklauso pati veikla. Tad jeigu atskirtųjų substancijų pažinimas būtų turinčiojo intelekto veiklos tobulumas, tai reikėtų daryti išvadą, kad turintysis intelektas kada nors pažins atskirtąsias substancijas. Tačiau Aleksandras to neteigia, nes išeitų, kad atskirtosios substancijos būtų pažįstamos spekuliatyviaisiais mokslais, kurie priklauso turinčiajam intelektui.
- [14] Trečia todėl, kad tie daiktai, kurie pradeda savo raidą, dažniausiai ją užbaigia, nes visų daiktų raidą lemia tam tikros priežastys, kurios visada arba dažniausiai pasiekia savo padarinius. Tad jeigu raidos tobulumą lydi veikimo tobulumas, tai neišvengiama, kad ir tobula veikla lydėtų tų daiktų raidą visada arba dažniausiai. Tačiau tie, kurie studijomis tobulina savo turintįjį intelektą, nei dažniausiai, nei kada nors nepasiekia atskirtųjų substancijų pažinimo. Priešingai, niekas nėra prisipažinęs, kad būtų tą tobulumą pasiekęs. Vadinasi, turinčiojo intelekto veiklos tobulumas nėra atskirtųjų substancijų pažinimas.

XLIII SKYRIUS

KAD ŠIAME GYVENIME ATSKIRTĄSIAS SUBSTANCIJAS NEGALIME PAŽINTI TAIP, KAIP TEIGĖ AVEROJUS

- [1] Kadangi didžiausias keblumas Aleksandro požiūryje kyla iš teiginio, jog galimybių intelektas turinčiajame intelekto yra visiškai irus, tai Averojus manė atradęs lengvesnį būdą parodyti, jog kartais pažįstame atskirtąsias substancijas, pagrįstą teiginiu, kad galimybių intelektas yra neirus ir nuo mūsų esatimi atskiras taip, kaip veikiantysis intelektas.
- [2] Mat pirmiausia jis parodė būtinybę pripažinti, kad veikiantysis intelektas su iš prigimties mums žinomais pradais susijęs arba kaip veikėjas su įrankiais, arba kaip forma su materija. Nes turintysis intelektas, kuriuo pažįstame, atlieka ne tik pažinimu vadinamą veiksmą, bet ir tą, kuris vadinamas darymu aktualiai pažiniu: juk patiriame abu esant mūsų galioje. Tačiau darymu aktualiai pažiniu vadinamas veiksmas geriau išreiškia turintįjį intelektą, negu pažinimas, nes pirmiau daiktus reikia padaryti aktualiai pažinius ir tik vėliau juos pažinti. Juk mumyse yra tam tikri iš prigimties, o ne mokslo ir valios pastangų dėka pažinūs dalykai, tokie kaip pirmieji pažinimo objektai. Tačiau aktualiai pažiniais juos daro ne turintysis intelektas, kurio dėka aktualiai pažiniais tampa tie dalykai, kuriuos žinome iš mokslo: veikiau jie patys yra turinčiojo intelekto pradmenys, todėl Aristotelis *Etikoje* jų turėjimą vadina intelektu⁵. Aktualiai pažiniais jie tampa tik veikiančiojo intelekto dėka. O per juos tampa aktualiai pažinūs kiti dalykai, kuriuos žinome iš mokslo studijų. Vadinasi, aktualiai pažiniais pastaruo-

sius daro ir turintysis intelektas, kiek tai liečia pirmuosius pradus, ir pats veikiančysis intelektas. Tačiau vienas veiksmas gali priklausyti dviem veikėjams tik tuo atveju, kai vienas iš jų su kitu yra susijęs arba kaip veikėjas su įrankiu, arba kaip forma su materija. Todėl būtina, kad veikiančysis intelektas su pirmaisiais turinčiojo intelekto pradmenimis būtų susijęs arba kaip veikėjas su įrankiu, arba kaip forma su materija.

- [3] Kaip tai įmanoma, jis paaiškino šitaip. Kadangi jo požiūriu galimybių intelektas yra tam tikra atskiroji substancija, tai pažįsta veikiantįjį intelektą ir kitas atskirtąsias substancijas, o taip pat ir pirmuosius teorinio pažinimo pradus. Todėl jis yra kiekvieno iš jų subjektas. Tačiau kad ir kas susitiktų viename subjekte, vienas iš jų turi būti kito forma, panašiai kaip spalva ir šviesa, jeigu jos yra permatomame kūne kaip subjekte, tai viena iš jų, būtent šviesa, yra tarsi kito, t.y. spalvos, forma. Bet tai būtina tik tada, kai jie vienas su kitu tvarkingai susiję, o ne tada, kai tame pačiame subjekte susitinka atsitiktinai, pvz., kaip muzikalumas su baltumu. Tačiau teorinių dalykų ir veikiančiojo intelekto sąsaja yra tvarkinga, nes teorinius dalykus aktualiai pažinius padaro veikiantysis intelektas. Vadinausi, jis su teorijos žiniomis susiję kaip forma su materija. O kadangi teoriniai dalykai su mumis susiję per vaizdinius, kurie tam tikra prasme yra jų subjektai, tai ir veikiantysis intelektas yra su mumis susijęs tiek, kiek jis yra teorinių žinių forma. Tad kai teorinės žinios mummyse yra tik potencialiai, tai veikiantysis intelektas su mumis yra susijęs tik potencialiai. O kai vienos teorinės žinios mummyse yra aktualiai, o kitos potencialiai, veikiantysis intelektas su mumis yra susijęs iš dalies aktualiai ir iš dalies potencialiai, tada sakome, jog esame kelyje į minėtą sąsają, nes kuo daugiau teorinio pažinimo dalykų mes aktualiai pažinime, tuo tobuliau veikiantysis intelektas bus su mumis susijęs. Tačiau ši pažanga ir judėjimas į sąsają vyksta per teorinių mokslų studijas, kurių dėka gauname tikrų žinių, o melagingų nuomonių, kurios tam judėjimui netinka taip, kaip apsigimimai netinka prigimtinėi veiklai, atsikratome. Todėl šioje pažangoje žmonės vieni kitiems padeda, padėdami įsisavinti teorinius mokslus. Ir kai visi potencialiai pažinūs dalykai taps mums aktualiai pažinūs, tada veikiantysis intelektas su mumis bus susietas kaip forma, ir mes juo tobulai pažinime, kaip dabar tobulai pažįstame turinčiuoju intelektu. Ir kadangi veikiančiam intelektui priklauso pažinti atskirtąsias substancijas, tai tada mes jas pažinime, kaip dabar pažįstame teorinio pažinimo dalykus. Ir tai bus aukščiausia žmogaus laimė, kurioje žmogus bus tarsi Dievas.
- [4] Bet, norint šį požiūrį paneigti, visiškai pakanka to, kas jau buvo pasakyta, nes jis remiasi daugeliu prielaidų, kurias atmetėme.
- [5] Juk pirmiausia parodėme, jog galimybių intelektas nėra jokia nuo mūsų esatimi atskirta substancija. Todėl jam nebūtina būti atskirtųjų substancijų subjektu, tuo labiau, kad Aristotelis teigia, jog galimybių yra tas intelektas, kuriame visi dalykai gali atsirasti⁶. Tad atrodo, kad jis yra tik tų dalykų, kurie padaryti pažiniais, subjektas.

- [6] Taip pat jau parodėme, kad ir veikiantysis intelektas yra ne kokia nors atskirtoji substancija, o sielos dalis, kuriai Aristotelis priskyrė veiklą [potencialiai pažinius objektus] daryti aktualiai pažiniais, o tai yra mūsų galioje⁷. Todėl nebūtina, kad pažinimas veikiančiuoju intelektu mumyse būtų atskirtųjų substancijų pažinimo priežastimi – kitaip nuolatos jas pažintume.
- [7] Dar. Jeigu veikiantysis intelektas būtų atskirtoji substancija, tai, pasak Averojaus, jis, panašiai kaip ir galimybių intelektas, su mumis būtų susijęs nebent tik per aktualiai pažinomis padarytas rūšis, nors galimybių intelektas su tomis rūšimis susijęs kaip materija su forma, o veikiantysis intelektas, priešingai, kaip forma su materija. Tačiau, jo manymu, aktualiai pažinomis padarytos rūšys su mumis yra susiję per vaizdinius, kurių santykis su galimybių intelektu yra kaip spalvų su rega, o su veikiančiuoju intelektu – kaip spalvų su šviesa; tai aišku iš Aristotelio žodžių traktato *Apie sielą* trečiojoje knygoje⁸. Tačiau akmeniui, kuriam priklauso spalva, negalima priskirti nei regėjimo veiklos, kad jis galėtų matyti, nei saulės veiklos, kad jis galėtų apšviesti. Vadinasi, remiantis minėtu požiūriu, nebūtų įmanoma žmogui priskirti nei galimybių intelekto veiklos, kad jis galėtų pažinti [šio pasaulio objektus], nei veikiančiojo intelekto veiklos, kad galėtų pažinti atskirtąsias substancijas arba kad [potencialiai pažinius objektus] darytų aktualiai pažiniais.
- [8] Toliau. Pasak to požiūrio, veikiantysis intelektas su mumis susijęs kaip tik todėl, kad jis yra teorinių objektų forma, o jų forma jis yra todėl, kad veikiančiojo intelekto ir tų objektų veikla yra viena, būtent [potencialiai pažinų] daryti aktualiai pažiniu. Todėl jis galės būti mūsų forma tik tuo atveju, jeigu jo veikloje dalyvaus teorinio pažinimo objektai. Tačiau tie objektai jo veikloje, kuria jis pažįsta atskirtąsias substancijas, nedalyvauja, nebent mes sugrįžtume prie Avempace'o požiūrio, kad atskirtųjų substancijų esmės galima pažinti, naudojantis iš juntamų objektų gautomis žiniomis. Tad minėtu būdu atskirtųjų substancijų niekaip negalėsime pažinti.
- [9] Be to. Veikiančiojo intelekto santykis su teorinio pažinimo objektais, kuriuos jis daro [aktualiai pažinius], yra kitoks negu santykis su atskirtosiomis substancijomis, kurių nedaro [aktualiai pažinomis], o, pasak Averojaus, tik pažįsta. Tad jeigu jis su mumis susijęs kaip teorinio pažinimo objektų darytojas, tai iš to nereikia spręsti, kad su mumis susijęs kaip atskirtųjų substancijų žinovas, nes toks sprendimas būtų atsitiktinumo klaida⁹.
- [10] Dar. Jeigu veikiančiuoju intelektu pažintume atskirtąsias substancijas, tai pažintume ne todėl, kad veikiantysis intelektas yra tų ar kitų teorinio pažinimo dalykų forma, o todėl, kad jis mums tampa forma, nes kaip tik todėl mes per jį galime pažinti. Tačiau, kaip pats Averojus sako, veikiantysis intelektas mums tampa forma ir pirmųjų teorinio pažinimo pradų dėka. Vadinasi, žmogus iš pat pradžių gali veikiančiuoju intelektu pažinti atskirtąsias substancijas.
- [11] O jeigu būtų pasakyta, kad teoriškai pažintų dalykų dėka veikiantysis intelektas tampa mūsų forma ne taip tobulai, kad juo galėtume pažinti atskirtąsias

substancijas, tai reikštų tą patį, ką ir pasakyti, jog tie teoriškai pažinti dalykai neatitinka veikiančiojo intelekto tobulumo pažįstant atskirtąsias substancijas. Bet tokiu atveju net visi drauge paimti teoriškai pažinti dalykai neatitiktų to veikiančiojo intelekto tobulumo, kuriuo jis pažįsta atskirtąsias substancijas, nes jie visi yra pažinūs tik tiek, kiek yra padaryti pažiniais, o jos yra pažinios iš prigimties. Todėl, net pažinus visus teoriškai pažinius dalykus, veikiantysis intelektas netaps mūsų forma taip, kad juo pažintume atskirtąsias substancijas. O jeigu tai nėra būtina, tai tokiu atveju reikėtų sakyti, kad pažindami bet kokį pažinų dalyką, pažįstame atskirtąsias substancijas.

XLIV SKYRIUS

KAD AUKŠČIAUSIOS ŽMOGAUS LAIMĖS NĖRA ATSKIRTŲJŲ
SUBSTANCIJŲ PAŽINIME, KAIP KLAIDINGAI TEIGIA
MINĖTOS TEORIJOS

- [1] Tačiau neįmanoma žmogaus laimės tapatinti su tokiu atskirtųjų substancijų pažinimu, apie kurį kalbėjo minėti filosofai.
- [2] Juk tuščiai egzistuočių siekiantis tikslo, kurio negali pasiekti. Ir kadangi žmogaus tikslas yra laimė, kurios jo prigimtinis noras geidžia, tai neįmanoma, kad žmogaus laimė būtų tame, ko žmogus negali pasiekti, nes tokiu atveju reikėtų sutikti, kad žmogaus buvimas yra beprasmis ir jo prigimtinis geismas bergždžias, o tai neįmanoma. Tačiau iš to, kas jau pasakyta, akivaizdu, jog atskirtąsias substancijas žmogui neįmanoma pažinti taip, kaip teigia minėti filosofai. Todėl tokiame atskirtųjų substancijų pažinime žmogaus laimės nėra.
- [3] Be to. Tam, kad veikiantysis intelektas mums prisijungtų kaip forma taip, kad juo pažintume atskirtąsias substancijas, reikėtų, kad, pasak Aleksandro, turinčiojo intelekto raida būtų užbaigta, arba, pasak Averojaus, visi teorinio pažinimo objektai mumyse būtų padaryti aktualiai pažiniais. Šiedu reikalavimai sudaro vieną, nes turinčiojo intelekto raida mumyse vyksta todėl, kad teorinio pažinimo objektai mumyse tampa aktualiai pažinūs. Tačiau visos juntamų dalykų rūšys yra potencialiai pažinios. Todėl norint, jog veikiantysis intelektas su kuriuo nors žmogum susisietų, reikėtų, kad tas žmogus savo teoriniu protu aktualiai pažintų visas juntamų daiktų prigimtis bei visas jų galias, veiklas ir judėjimus. Tačiau jokiam žmogui neįmanoma visa tai žinoti teorinių mokslų pradais, kurie, kaip teigia minėti filosofai, mus artina prie susijungimo su veikiančiuoju intelektu. Juk iš mūsų juslėms prieinamų dalykų, iš kurių paimami teorinių mokslų pradai, neįmanoma pasiekti visų minėtų dalykų pažinimo. Tad neįmanoma, kad koks nors žmogus pasiektų tą sąsają jų nurodytu būdu. Vadinasi, neįmanoma, kad tokioje sąsajoje būtų žmogaus laimė.
- [4] Dar. Netgi tarus, kad toks žmogaus prisijungimas prie veikiančiojo intelekto yra įmanomas, kokį jie pavaizdavo, akivaizdu, kad tokį tobulumą labai nedaug kas

pasiekė, nes nei jie patys, nei kurie nors kiti uoliausi ir labiausiai patyrę teorinių mokslų žinovai, neišdrįso pareikšti jį pasiekę. Priešingai, visi prisipažįsta nežiną daugybės dalykų: pvz., Aristotelis – apskritimo kvadratūros¹⁰ ir dangaus kūnų tvarkos priežasčių, apie kurias, kaip pats rašo traktato *Apie dangų* antroje knygoje¹¹, gali pateikti tik tikėtinus argumentus; o kas jiems bei jų judėjimui yra būtina, *Metafizikos* vienuoliktoje knygoje¹² palieka išsiaiškinti kitiems. Tačiau laimė yra tam tikras bendras, daug kam prieinamas gėris, kurį dauguma gali pasiekti, jei tik nebus suluošinta, kaip teigia Aristotelis *Etikos* pirmoje knygoje¹³. Kiekvieno bet kurios rūšies prigimtinio tikslo atžvilgiu tiesa yra ta, kad jį pasiekia dauguma rūšies atstovų. Todėl neįmanoma, kad aukščiausia žmogaus laimė būtų minėtoje sąsajoje.

- [5] Tačiau akivaizdu, kad ir pats Aristotelis, kurio mokymu minėti filosofai stengėsi vadovautis, nemanė, jog aukščiausia žmogaus laimė yra toje sąsajoje. Mat pirmoje *Etikos* knygoje įrodė, kad žmogaus laimė – tai jo paties veikla, grindžiama tobula dorybe¹⁴. Todėl jam pririekė aptarti dorybes, kurias suskirstė į moralines ir intelektualines. Tačiau dešimtoje knygoje jis parodė, kad žmogaus laimė glūdi teorinėje veikloje¹⁵. Todėl akivaizdu, kad jos nėra kurioje nors moralinės dorybės veikloje; supratingumo ar meno veikloje, nors tos dorybės yra intelektualinės. Vadinasi, ji yra veikloje išminties, kuri yra svarbiausia iš kitų trijų intelektualinių dorybių: išminties, mokslinio pažinimo ir proto, kaip Aristotelis parodo *Etikos* šeštoje knygoje¹⁶. Todėl ir *Etikos* dešimtoje knygoje išminčių jis vadina laimingu. Tačiau, jo manymu, išmintis yra vienas iš teorinių mokslų, visų kitų mokslų galva, kaip rašo *Etikos* šeštoje knygoje¹⁷. Taip ir *Metafizikos* pradžioje mokslą, kurį joje ketina išdėstyti, vadina išmintimi¹⁸. Todėl aišku, jog Aristotelis manė, kad aukščiausia laimė, kurią žmogus šiame gyvenime gali pasiekti, yra toks dieviškųjų dalykų pažinimas, kurį galima pasiekti teoriniais mokslais. O tas vėlesnis dieviškųjų dalykų pažinimo būdas, ne teorinių mokslų studijomis, o tam tikra prigimtinės raidos tvarka, buvo jo komentatorių prasimanytas.

XLV SKYRIUS

KAD ŠIAME GYVENIME ATSKIRTŪJŲ SUBSTANCIJŲ NEGALIME PAŽINTI

- [1] Kadangi nė vienu iš minėtų būdų atskirtųjų substancijų šiame gyvenime negalime pažinti, tai reikia iširti, ar šiame gyvenime negalime jų pažinti koku nors kitu būdu.
- [2] Kad tai įmanoma, bando įrodyti Temistijas, remdamasis mažuoju įrodymo išei ties tašku¹⁹. Mat atskirtosios substancijos yra labiau pažinios negu materialūs objektai: juk pastarieji yra pažinūs tik tiek, kiek veikiantysis intelektas juos daro aktualiai pažinčius, o jos pačios savaime yra pažinios. Tad jeigu mūsų inte-

- lektas pažįsta materialius objektus, tai dar labiau prigimtis jam leidžia pažinti atskirtąsias substancijas.
- [3] Šis argumentas vertinamas įvairiai, nes sprendimai priklauso nuo požiūrio į galimybių intelektą įvairovės. Mat jeigu galimybių intelektas nebūtų nuo materijos priklausoma galia ir todėl būtų esatimi nuo kūno atskirtas, kaip teigia Averojus, tai reiktų pripažinti, kad jokiais būtiniais ryšiais jis nėra su materialiais daiktais susijęs, todėl tie objektai, kurie patys savaime yra labiau pažinūs, bus ir jam labiau pažinūs. Bet tokiu atveju, kadangi mes iš pat pradžių pažįstame galimybių intelektu, tai iš pat pradžių pažįstame ir atskirtąsias substancijas, o tai yra akivaizdi netiesa.
- [4] Kaip jau parodėme, Averojus nesėkmingai mėgino šio keblumo išvengti, nes rėmėsi akivaizdžiai neteisingomis prielaidomis.
- [5] O jeigu galimybių intelektas esatimi nuo kūno nėra atskirtas, tai kaip tik dėl to, kad yra su tuo kūnu esatimi susietas, turi tam tikrą būtiną sąsają su materija ir tik per ją ką nors kitą gali pažinti. Todėl negalima daryti išvados, kad atskirtosios substancijos, būdamos pačios savaime labiau pažinios, dėl to yra labiau pažinios mūsų intelektui. Ir šitai patvirtina Aristotelio žodžiai *Metafizikos* antroje knygoje. Mat jis ten rašo, kad kliūtis tų dalykų pažinimui glūdi ne juose, o mummyse, *nes mūsų intelektas su akivaizdžiausiais dalykais yra susijęs taip, kaip šikšnosparnio akis su saulės šviesa*²⁰. Ir kadangi, kaip jau parodyta, materialijų dalykų pažinimu neįmanoma pažinti atskirtųjų substancijų, tai reikia daryti išvadą, jog galimybių intelektu mes atskirtųjų substancijų niekaip negalime pažinti.
- [6] Ta pati išvada tampa akivaizdi ir dėl galimybių intelekto santykio su veikiančiuoju. Mat pasyvioji galia yra potencijoje tik tų dalykų atžvilgiu, kuriuos gali jam priklausanti aktyvioji galia, nes kiekvieną pasyviają galią prigimtyje atitinka aktyvioji galia. Kitokiu atveju pasyvioji galia būtų tuščiai, nes ją aktualizuoti galima tik aktyviaja. Todėl matome, kad rega priima tik apšviestas spalvas. Tačiau galimybių intelektą, kadangi jis yra pasyvioji galia, atitinka jam priklausanti aktyvioji galia, būtent, veikiantysis intelektas, kurio santykis su galimybių intelektu yra toks, kaip šviesos su rega. Todėl galimybių intelektas yra galimybėje tik atžvilgiu tų pažinių dalykų, kuriuos pažiniaus padarė veikiantysis intelektas. Todėl ir Aristotelis traktato *Apie sielą* trečioje knygoje²¹, apibūdindamas abu intelektus, rašo, jog galimybių intelektas yra tas, kuris gali tapti viskuo, o veikiantysis – kuris gali padaryti viską; taip rašo, kad būtų suprantama, jog kiekviena galia priskiriama vienai [sielai]: paskesnė – aktyvioji, ankstesnė – pasyvioji. Ir kadangi veikiantysis intelektas aktuliais pažiniaus objektais daro ne atskirtąsias substancijas, o tik materialius dalykus, tai galimybių intelektas pažįsta tik juos. Todėl atskirtųjų substancijų juo negalime pažinti.
- [7] Tad Aristotelis pateikė tinkamą pavyzdį, kad šikšnosparnio akis niekada negali matyti saulės šviesos. Nors Averojus ir mėgino tą pavyzdį iškreipti sakydamas, kad tas mūsų intelekto ir atskirtųjų substancijų bei šikšnosparnio akies ir saulės šviesos sugretinimas rodo ne negalimybę, o tik tam tikrą sunkumą. Ten pat jis

pateikė tokį argumentą. Jeigu tie dalykai, kurie patys savaime yra pažinūs, t.y. atskirtosios substancijos, būtų mums nepažinios, tai būtų tuščiai, panašiai kaip kas nors regimo, kurio niekas negali regėti.

- [8] Akivaizdu, kad šis argumentas yra niekinis. Nors mes niekada tų substancijų nepažintume, tačiau jos pačios save pažintų. Tad ne tuščiai būtų pažinios, lygiai kaip, pratešiant Aristotelio pavyzdį, saulė ne tuščiai yra matoma, nors šikšnosparnis ir negali jos regėti, nes ją gali matyti žmogus ir kiti gyvūnai.
- [9] Tad galimybių intelektas, jei pripažinsime, kad esatimi jis susietas su kūnu, atskirtųjų substancijų negali pažinti. Tačiau svarbu, kaip suprantama jo substancija. Mat pripažinus, kad jis yra tam tikra atsirandanti ir suyranti materialia gاليا, kaip kai kurie filosofai manė, reikėtų daryti išvadą, kad pati jo substancija lemia, kad jis pažintų tik materialius objektus. Todėl būtina, jog jis niekaip negalėtų pažinti atskirtųjų substancijų, nes niekada negalėtų egzistuoti būdamas atskirtas. Bet jeigu galimybių intelektas, nors ir būdamas sąsajoje su kūnu, tačiau yra neirus ir savo esatimi nuo materijos nepriklausomas, kaip tai jau parodėme²², tai reikėtų pripažinti, kad materialius dalykus jis privalo pažinti dėl savo sąsajos su kūnu. Todėl, kai siela bus atskirta nuo tokio kūno, galimybių intelektas veikiančiojo intelekto šviesa, kuri sieloje panaši į atskirtųjų substancijų intelekto šviesą, galės pažinti tas, kurios yra pažinios pačios savaime, t.y. atskirtąsias substancijas.
- [10] Tai toks yra mūsų tikėjimo požiūris, kad atskirtąsias substancijas pažinsime po mirties, bet ne šiame gyvenime.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr. Tomas Akvinietis. *Suma prieš pagonis*, antroji knyga. Iš lotynų kalbos vertė G. Vyšniauskas. – Vilnius: Logos, p. 280–287.
- ² Šį terminą lotyniškai *intellectus habitualis*, arba *intellectus in habitu*, pasiūlė Romanas Plečkaitis *Teologijos santraukos* vertime. Žr. Tomas Akvinietis. *Filosofijos traktatų rinktinė*. Iš lotynų kalbos vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 249.
- ³ Šio terminas „intelektinis gebėjimas“ (*habitus intellectualis*) suponuoja, kad turintysis intelektas (*intellectus habitualis*, arba *intellectus in habitu*) turi ne tik intelektines pažinimo formas, arba suprantamumo rūšis (pavidalus), bet ir gebėjimą jas pritaikyti.
- ⁴ Žr. Tomas Akvinietis. *Suma prieš pagonis*, trečioji knyga. Iš lotynų kalbos vertė G. Vyšniauskas. // *Logos*, 2011, Nr. 66, p. 82–85.
- ⁵ Žr. Aristotelis. *Nikomacho etika*. Iš senosios graikų kalbos vertė J. Dumčius. // Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 175 (VI, 1141a).
- ⁶ Plg.: Aristotelis. *Apie sielą*. Iš senosios graikų kalbos vertė V. Sezemanas. // Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 391 (III, 5, 430a 15-17). „Ir iš tikrųjų mes randame joje: pirma, protą, kuris tampa viskuo, o antra – protą, kuris viską gamina ir veikia panašiai kaip šviesa.“
- ⁷ Žr. ten pat.
- ⁸ Žr. ten pat.
- ⁹ Apie atsitiktinumo klaidą žr.: Petras Ispanas. *Logikos traktatai*. Iš lotynų kalbos vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Pradai, 2000, p. 156 (VII, 7. 40).
- ¹⁰ Aristotelis. *Kategorijos*. Iš senosios graikų kalbos vertė J. Dumčius. // Aristotelis. *Rinktiniai raštai*, p. 41 (7, 7b 27-33). „Antai skritulio ploto – jeigu tai yra pažinimo dalykas – pažinimo dar nėra, nors jis pats kaip tai, ką reikia pažinti, jau yra.“
- ¹¹ Žr. Arystoteles. *De caelo*, II, 12 (291b 24-28) // Аристотель. *О небе*, кн. II, гл. 12 (291b 24-28), перевод А. В. Лебедева. // Аристотель. *Сочинения*, т. 3. – Москва: Мысль, 1981, с. 325.

- ¹² Žr. Aristoteles. *Metaphysica* XI [XII], 8 (1074a 15-17). // Aristotle. *Metaphysics*. Translated by W. D. Ross. // *The Basic Works of Aristotle*. – New York: random House, XI [XII], 8 (1074a 15-17), p. 883.
- ¹³ Aristotelis. *Nikomacho etika*, p. 76 (I, 1099b 18-20). „Laimė yra daug kam prieinama; tam tikru būdu mokydamiesi ir stropiai lavindamiesi, ją gali įgyti visi, jei tik jie nebus doroviškai suluošinti.“
- ¹⁴ Ten pat, p. 82 (I, 13; 1102a 5). „Kadangi laimė yra tam tikra sielos veikla, grindžiama jai būdinga tobula dorybe, tai reikia aptarti dorybę.“
- ¹⁵ Ten pat, p. 263 (X, 7; 1177a 12-b 26). „Ar ta aukščiausioji mūsų dalis bus protas, ar kas nors kita, ... jos veikla, paremta jai būdinga dorybe, ir bus laimė. Jau buvo sakyta, kad ta veikla – tai kontempliacija.“
- ¹⁶ Ten pat, p. 175 (VI, 6-7; 1141a 5-20).
- ¹⁷ Ten pat, p. 175 (VI, 7, 1141a 19-20). „...išmintis yra tobuliausia pažinimo forma. [...] Ji yra mokslas apie kilniausias būties formas, tai tarsi visų mokslų mokslas.“
- ¹⁸ Aristoteles, *Metaphysica* I, 1 (981b 28), p. 691.
- ¹⁹ Apie įrodymo išeities taškus (*de loci*) žr.: Petras Ispanas. *Logikos traktatai*, p. 85–113.
- ²⁰ Aristoteles. *Metaphysica* II, 1 (993b 9-11), p. 712.
- ²¹ Aristotelis. *Apie sielą*, p. 391 (III, 5; 430a 15-25). „...šios skirtybės turi pasireikšti sieloje. Ir iš tikrųjų mes randame joje: pirma, protą, kuris tampa viskuo, o antra – protą, kuris viską gamina ir veikia panašiai kaip šviesa. Šviesa tam tikru būdu paverčia potencialias spalvas aktualiomis.“
- ²² Tomas Akvinietis. *Suma prieš pagonis*, antroji knyga, p. 356–369.

Iš lotynų kalbos vertė
doc. dr. Gintautas VYŠNIAUSKAS,
Klaipėdos universitetas

Versta iš S. Thomae de Aquino *Summa contra gentiles*, Romae, Apud sedem commissionis Leoninae et apud librariam Vaticanam, Desclee et C. – Herder, 1934.